

विषय - सूची

<u>शब्द</u> – परिचय	==	3
<u>धातु</u> – परिचय	==	5
प्रथम पुरुष, तीनों वचन एवं लिंग	==	7
मध्यम पुरुष तीनों वचन	==	9
कारक कर्ता एवं कर्म	==	12
कारण कारक	==	14
चतुर्थी विभक्ति	==	16
अपादान कारक	==	18
सम्बन्ध कारक	==	20
अधिकारण कारक	==	22
मिश्रित अभ्यास	==	24
अव्यय शब्द	==	26
प्रथम सत्र परीक्षा प्रश्न पत्र	==	28
वार्षिक परीक्षा	==	33

माह

वार्षिक - कक्षा - छह

अप्रैल	& कक्षा पाँच में किए गए व्याकरण कार्यों की पुनरावृत्ति & संस्कृत भाषा में हलन्त, विसर्ग का प्रयोग। & वर्णमाला, लिंग, वचन आदि की पुनरावृत्ति & अकारान्त पुलिलिंग शब्द—न प, बालक आदि & अकारान्त नपुंसकलिंग शब्द – पुस्तकम्, चित्रम् आदि
मई	& अकारान्त स्त्रीलिंग शब्द—बालिका, लता आदि & पाठ्यपुस्तक से पाठ संस्कृत शब्द परिचय एवं धातु परिचय & शरीर के अंग
जुलाई	& पाठ्यपुस्तक से पाठ & प्रथम पुरुष—तीनों लिंगों, तीनों पुरुषों एवं तीनों वचनों में & मध्यम पुरुष—संज्ञा एवं सर्वनाम शब्द
अगस्त	& पाठ्यपुस्तक से पाठ & उत्तम पुरुष – संज्ञा एवं सर्वनाम शब्द & अव्यय शब्द & चित्र वर्णन & संख्या—लिंग सहित
सितम्बर	& प्रथम सत्रीय परीक्षाएं
अक्टूबर	& कारक परिचय
नवम्बर	& पाठ्यपुस्तक से पाठ कारकों पर आधारित प्रथमा एवं द्वितीया विभक्ति (सभी लिंगों एवं वचनों में)
दिसम्बर में)	& पाठ्यपुस्तक से पाठ कारक पर आधारित त तीया, चतुर्थी एवं पंचमी विभक्तियाँ (सभी लिंगों एवं वचनों में) अव्यय शब्द
जनवरी	& पाठ्यपुस्तक से पाठ कारक शब्दों पर आधारित षष्ठी एवं सप्तमी विभक्तियाँ ● निर्देशानुसार परिवर्तन ● चित्र वर्णन

अभ्यासकार्य शब्द परिचय (स्त्रीलिंग, पुलिंग, नपुंसकलिंग)

प्रश्न 1- निम्नलिखित शब्दों के मूल शब्द लिखिए-

शब्द	मूलशब्द
शब्द	
पर्णानि	
शशकौ	
कलिके	
कंदुकानि	
कुकुरौ	

प्रश्न 2- निम्नलिखित शब्दों का हिन्दी अर्थ लिखिए-

महिले	-
नासिका:	-
उष्ट्रौ	-
नौका	-
कृषका:	-
मूषिके	-

प्रश्न 3- निम्न शब्दों को वचन के अनुसार अलग-अलग कोष्ठक में लिखिए -

गायिका, वेदा:, देवौ, चटके, पुष्पाणि, वानरा:, सैनिकौ, पादपः, गजः।

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन

प्रश्न 4- निम्नलिखित में से शुद्ध पर (✓) तथा अशुद्ध पर (✗) का निशान लगाइए-

बालिका	-	एकवचन	()	गायिके	-	द्विवचन	()
शुकौ	-	द्विवचन	()	पर्णम्	-	बहुवचन	()
पिकः	-	बहुवचन	()	ललना	-	एकवचन	()
चक्राणि	-	एकवचन	()	गजाः	-	बहुवचन	()

प्रश्न 5- निम्न शब्दों को वचन के अनुसार बदलकर लिखिए-

1 चटकाः (एकवचन)	-	5 फलम् (बहुवचन)	-
2 मयूरः (बहुवचन)	-	6 नौका (द्विवचन)	-
3 महिला (द्विवचन)	-	7 पत्राणि (एकवचन)	-
4 अश्वः (बहुवचन)	-	8 पुस्तकानि (द्विवचन)	-

प्रश्न 6- निम्न शब्दों को संस्कृत में लिखो-

1 एक आदमी	-	5 दो चूहे	-
2 अनेक बगीचे	-	6 अनेक मोर	-
3 दो गाड़ियाँ	-	7 एक बतख	-
4 एक बादल	-	8 अनेक पंखे	-

प्रश्न 7- निम्नलिखित शब्दों को लिंग के अनुसार अलग-अलग लिखिए -

कोकिला, हंसौ, पत्रणि, गजाः, चटके, मयूराः, वर्तिकाः, पुस्तके, मालाः, शशक, वनम्, सूत्रम्

पुलिलिंग	स्त्रीलिंग	नपुंसकलिंग

धातु परिचय

प्रश्न 1. निम्नलिखित कर्ता शब्दों के साथ, कोष्ठक में से उचित शब्द छाँटकर खाली स्थानों की पूर्ति कीजिए:-

क.	सा		(हसन्ति, हसति)
ख.	ते		(लिखत, लिखसि)
ग.	युयम्		(पिबत, पिबथ)
घ.	त्वम्		(पठसि, पठामि)
ङ	अहम्		(गच्छति, गच्छामि)
च	तौ		(स्मरतः, स्मरति)
छ:	युवाम्		प्रमामः, प्रमथः)
ज.	सः		(तरति, तरसि)

प्रश्न 2- निम्नलिखित क्रियाओं में से अलग को गोला लगाइये-

- क. चरति, खादत, गायति, नमति
- ख. चलति, गर्जन्ति, गच्छति, पतति
- ग. वदतः, पश्यति, कूर्दतः, धावतः
- घ. क्रीडसि, तरति, नयसि, पश्यसि
- ङ. हसामि, गायसि, भवामि, रक्षामि

प्रश्न 3- धातुओं का अर्थ एवं लट् लकार प्रथम पुरुष रूप लिखिए।

धातु	अर्थ	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
गम्				
नत्				
नश्				
स्म				
दा				

प्रश्न 4- क्रिया को शुद्ध कर वाक्य लिखिए।

1. कमलानि अस्ति -
2. गजौ चलन्ति -
3. मूषिका चलन्ति -
4. कः गच्छन्ति -

5. ते पश्यति -
6. मयूरौ न त्यति -
7. महिला: पचति -

प्रश्न 5- दिए गए धातु के उचित लट् लकार रूप में रिक्त स्थान को भरिए-

क.	पिका:		(गै)
ख.	गजौ		(चल)
ग.	जलम्		(पत)
घ.	म गौ		(धाव)
ङ	ता:		(लिख)

प्रश्न 6- निम्नलिखित क्रियापदों के साथ उचित संज्ञा कर्तापद लगाइए-

1.		न त्यन्ति
2.		कूजति
3.		रक्षतः
4.		तरन्ति
5.		पचति

प्रश्न 7- रिक्त स्थानों की पूर्ति धातु शब्दों के उचित रूपों द्वारा कीजिए-

धातु	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
गम्	गच्छति		
नत		न त्यतः	
द श्			पश्यन्ति
अस्	अस्ति		
चर		चरतः	
कूज			कूजन्ति

प्रश्न 8- निम्न चित्रों के नाम संस्कृत में लिखिए-

-
-
-
-
-

अभ्यास कार्य - प्रथम पुरुष तीनों वचन, तीनों लिंग

प्रश्न 1- कोष्ठक में दी गई धातुओं के उचित रूपों द्वारा रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए-

क.	वीरः		(रक्ष)
ख.	वर्तिके		(तर्)
ग.	बालकौ		(वद्)
घ.	आप्रम्		(पत्)
ङ.	मगः		(चर)

प्रश्न 2- रिक्त-स्थानों में उचित संज्ञा शब्द द्वारा कर्ता पद भरिए-

1.		न त्यति ।
2.		कूर्दति ।
3.		पतन्ति ।
4.		कृन्तति ।
5.		उत्पततः ।

प्रश्न 3- निम्न वाक्यों के बहुवचन बनाइए -

क.	सः भ्रमति ।	—	
ख.	जनकः गच्छति ।	—	
ग.	अश्वौ धावतः ।	—	
घ.	महिला पचति ।	—	
ङ.	तौ गायतः ।	—	

प्रश्न 4- निम्न वाक्यों को शुद्ध कीजिए -

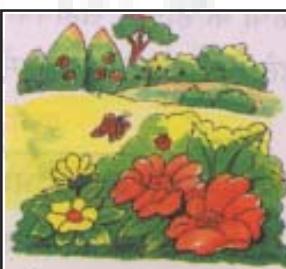
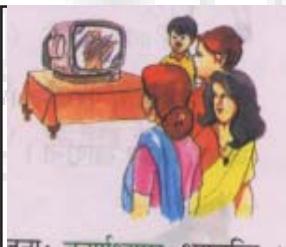
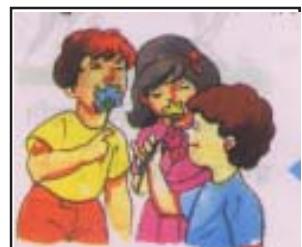
1.	ते गच्छति ।	—	
2.	पत्रम् पतन्ति ।	—	
3.	गजाः चलतः ।	—	
4.	मयूरः न त्यन्ति ।	—	

5. बालिका धावन्ति ।	—	
6. कमलानि विकसति ।	—	
7. उष्ट्रः खादतः ।	—	
8. नरौ पठति ।	—	

प्रश्न 5- निम्न वाक्यों को वचन के अनुसार बदलिए -

1. मूषकाः खादति ।	(द्विवचन)	—	
2. फले पततः ।	(एकवचन)	—	
3. सिंहः गर्जति ।	(द्विवचन)	—	
4. सा नमति ।	(द्विवचन)	—	
5. तौ रक्षतः ।	(एकवचन)	—	
6. गोपालाः पिबन्ति ।	(द्विवचन)	—	
7. भ्रमरौ गुंजतः ।	(एकवचन)	—	

प्रश्न 6- नीचे दिए गए चित्रों को देखकर संस्कृत में वाक्य लिखिए -

1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		

अभ्यास कार्य - मध्यम पुरुष तीर्णों वचन

प्रश्न 1- कोष्ठक में दी गई धातुओं के उचित रूपों द्वारा रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए-

1. त्वम् (लिख)
2. युवाम् पुस्तकम् (दा)
3. त्वम् जलम् (पा)
4. यूयम् किमर्थम् बहिः (भ्रम्)
5. यूयम् अत्रः (स्था)
6. त्वम् कुत्रः (गम्)
7. यूयम् जलम् (पा)
8. त्वम् चित्रम् (द श)
9. यूयम् अध्यापकम् (नम्)
10. युवाम् फलानि (खाद)

प्रश्न 2- निम्न वाक्यों पर सही (✓) या गलत (✗) का निशान लगाइए-

1. यूयम् पचथः | ()
2. त्वम् खादामि | ()
3. यूयम् वदथः | ()
4. युवाम् नमावः | ()
5. त्वम् वदसि | ()

प्रश्न 3- निम्नलिखित वाक्यों को अन्य दो पुरुषों में लिखिए-

प्रथम पुरुष	मध्यम पुरुष	उत्तम पुरुष
1. ते आगच्छन्ति ।		
2. यूयम् पठथ ।		
3. वयम् पश्यामः ।		
4. अध्यापकाः ।		
5. त्वम् ।		

प्रथम पुरुष	मध्यम पुरुष	उत्तम पुरुष
6. अहम् लिखामि ।		
7. लिखतः ।		
8. लिखामः ।		
9. आवाम्		
10. वक्षः अस्ति ।		
11. तौ स्तः ।		
12. वयम् गच्छामः ।		
13. पिबति ।		
14. त्वम्		
15. अहम्		

प्रश्न 4- निम्नलिखित रिक्त स्थानों में उचित कर्ता लिखिए-

1.	पिबामि ।
2.	आगच्छसि ।
3.	भवथः ।
4.	भ्रमथः ।
5.	गायामः ।
6.	पश्यथः ।
7.	नमामः ।

प्रश्न 5- निम्न वाक्यों के वचन बदलकर पुनः लिखिए-

1. यूयम् अपि वदथ	—	एकवचन	
2. त्वम् बालकः असि	—	द्विवचन	
3. युवाम् बहिः गच्छथः	—	बहुवचन	
4. यूयम् जनकम् नमथ	—	द्विवचन	

5. युवाम् चित्राणि पश्यथः	—	एकवचन	
6. अहम् मातरम् नमामि	—	द्विवचन	
7. वयम् भोजनम् खादामः	—	एकवचन	
8. आवाम् सत्यम् वदावः	—	बहुवचन	

प्रश्न 6- निम्न कर्ता शब्दों के लिए उचित क्रियाएँ लिखिए-

1. युवाम्	
2. तौ	
3. छात्रः	
4. बालौ	
5. कन्ये	
6. वयम्	
7. त्वम्	
8. यूयम्	

प्रश्न 7- निम्न वाक्यों को शुद्ध करके पुनः लिखिए -

1. यूयम् <u>गच्छसि</u> ।	
2. त्वम् <u>किम् खादथः</u> ।	
3. युवाम् <u>रक्षामि</u> ।	
4. त्वम् <u>देशम् रक्षति</u> ।	
5. यूयम् <u>पादाभ्याम् चलथः</u> ।	

अभ्यास कार्य - कारक कर्ता एवं कर्म

प्रश्न 1- निम्नलिखित वाक्यों में कर्ता, कर्म एवं क्रिया को पहचानकर उचित स्थान पर लिखिए—

कर्ता	कर्म	क्रिया
1. जनकः नगरम् गच्छति ।		
2. त्वम् पत्रिकाम् पठसि ।		
3. अहम् वाटिकाम् पश्यामि ।		
4. के गीतम् गायन्ति ।		
5. सः जलम् पिबति ।		
6. राघवौ चित्रम् पश्यतः ।		

प्रश्न 2- निम्न वाक्यों में स्थान की पूर्ति उचित कर्मपद द्वारा कीजिए—

क. सः शीतलम्		पिबति ।	(जल)
ख. कन्ये		पचतः ।	(भोजन)
ग. सैनिकौ		कुरुतः	(युद्ध)
घ. रमा:		गच्छति ।	(विद्यालय)
ड. कृषकः		वपति ।	(बीज)

प्रश्न 3- निम्न वाक्यों में रेखांकित शब्द को शुद्ध कीजिए—

1. सीता <u>विद्यालयः</u> गच्छसि ।	
2. जना: <u>ईश्वरः</u> नमन्ति ।	
3. के <u>इतिहासः</u> पठन्ति ।	
4. रमा: <u>मधुरा:</u> मोदकम् खादति ।	
5. आवाम् <u>पत्रिका</u> पठामः ।	

प्रश्न 4- निम्न शब्दों के द्वितीया विभक्ति रूप लिखिए (तीनों लिंगों में) —

शब्द	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
माला			
गह			
गज			
पत्र			
रमा			

प्रश्न 5- निम्न वाक्यों को निर्दिष्ट वचन के अनुसार बदलिए-

1. वयम् भारतदेशम् रक्षामः ।	—	एकवचन	
2. यूयम् फलम् पश्यन्ति ।	—	द्विवचन	
3. ते चित्रम् पश्यन्ति ।	—	एकवचन	
4. सा विद्यालयम् गच्छति ।	—	बहुवचन	
5. जनाः ईश्वरं भजन्ति ।	—	द्विवचन	
6. बालिके दुर्गम् पिबतः ।	—	बहुवचन	

प्रश्न 6- निम्न वाक्यों में कर्ता पद द्वारा रिक्त स्थान भरिए-

क.		पुस्तकानि यच्छन्ति ।
ख.		सरोवरम् गच्छतः ।
ग.		पुष्पं जिघ्रथः ।
घ.		भोजनम् खादामः ।
ड.		आम्रे खादावः ।

प्रश्न 7- उचित क्रिया पद द्वारा वाक्य की पूर्ति कीजिए-

1. खगौ		(कूज)
2. कलिका		(विकस)
3. अश्वः तीवम्		(धाव)
4. अहम् सायं		(खेल)
5. बालकाः तत्र		(भ्रम)
6. आवाम् छात्रौ		(अस)

प्रश्न 8- निम्नलिखित वाक्यों को द्विवचन में परिवर्तित कीजिए-

1. पत्राणि पतन्ति ।	
2. सः ग्रामम् गच्छति ।	
3. आवाम् चलचित्रम् पश्यावः ।	
4. वयम् प्रातः भ्रमामः ।	
5. शिक्षकः मधुरवचनं वदति ।	

अभ्यास कार्य - कारण कारक

प्रश्न 1- दिए गए शब्दों के उचित रूप द्वारा रिक्त स्थान की पूर्ति कीजिए-

1. अभिनवः		लिखति ।	(हस्तौ, हस्तेन)
2. आवाम्		खादावः ।	(मुखाभ्याम्, मुखम्)
3. गीता		चलति ।	(हस्तेन, पादाभ्याम्)
4. वयम्		जिघ्रामः	(नासिकया, नासिकेन)
5. अहम्		सह क्रीडामि ।	(बालकैः, छात्रः)

प्रश्न 2- निम्न प्रश्नों के उत्तर एक शब्द में दीजिए-

(क) बालकः केन क्रीडति?	(कन्दुक)	
(ख) सा केभ्यः स्वागतम् करोति?	(पुष्प)	
(ग) छात्रः क्या विनम्रः भवति?	(शिक्षा)	
(घ) रामः केन सह गच्छति?	(जनक)	
(ङ) सर्वे जनाः काभ्याम् पश्यन्ति?	(नेत्र)	

प्रश्न 3- निम्न वाक्यों को शुद्ध कीजिए-

1. वयम् <u>बसयानम्</u> गच्छामः ।	
2. वानराः <u>पादौ</u> धावन्ति ।	
3. अहम् <u>कर्णे</u> न बधिरः अस्मि ।	
4. त्वम् <u>नासिकेन</u> जिघ्रसि ।	
5. ते <u>हस्ताय</u> ताडयन्ति ।	

प्रश्न 4- निम्नलिखित शब्दों को वचन के अनुसार बदलिए-

1. पादैः	—	एकवचन	
2. कुसुमेन	—	बहुवचन	
3. विद्यया	—	बहुवचन	
4. हस्तेन	—	द्विवचन	
5. पुष्टैः	—	द्विवचन	

प्रश्न 5- निम्नलिखित रिक्त स्थानों में कारण कारक के रूप भरिए-

1. पुष्पाणि विकसन्ति । (जल)
2. कृषक क्षेत्रम् कर्षति । (हल)
3. प्रकाशः भवति । (सूर्य)
4. रामः काणः अस्ति । (नेत्र)
5. बालकौः चलतः । (पाद)
6. उद्यानम् सुन्दरम् भवति । (पुष्प)
7. वयम् सह गच्छामः । (अध्यापिका)
8. जना यात्राम् कुर्वन्ति । (बसयान)
9. जनकः वार्ताम् करोति । (दूरभाषयंत्र)
10. वानरः खादति । (मुख)

प्रश्न 6. निम्न वाक्यों में त तीया विभक्ति वाले पदों को रेखांकित कीजिए-

- क. ता: मित्रैः सह विद्यालयम् गच्छन्ति ।
- ख. बालक कन्दुकेन क्रीडति ।
- ग. अहम् पादाभ्याम् तत्र गच्छामि ।
- घ. जीवा: मुखेन भोजनम् खादन्ति ।
- ङ. लतिका गीतया सह ग हं गच्छति ।
- च. रमेशः मालाभिः गणेशम् पूजयति ।

प्रश्न 7- निम्न शब्दों के त तीया विभक्ति के रूप लिखिए-

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
1. रमा			
2. वानर			
3. अश्व			
4. बालिका			
5. बालक			

अभ्यास कार्य - चतुर्थी विभक्ति

प्रश्न 1- रेखांकित शब्दरूप की विभक्ति पहचानिए-

- क. सः न पाय पुरस्तंक यच्छति ।
 ख. जनक सुतायै दुर्घं आनयति ।
 ग. सैनिका: देशाय् प्राणान् यच्छन्ति ।
 घ. रमेश: अध्ययनाय् विदेशं गच्छति ।
 ङ. सूर्यः कर्स्मै प्रकाशं न यच्छति?

प्रश्न 2- दिए गए शब्द में सम्प्रदान कारक के रूप भरिए-

1. अहम्		विद्यालयं गच्छामः ।	(पठन)
2. सूर्यः		भवति ।	(प्रकाश)
3. अध्यापक		क्रुध्यति ।	(छात्र)
4.		नमः ।	(शिव)
5. किम् त्वम्		उद्यानं गच्छसि ।	(भ्रमण)
6. सुरेशः		मोदकं ददाति ।	(पुत्र)

प्रश्न 3- निम्न वाक्यों को शुद्ध कीजिए-

1. बालकाः मोदकन् इच्छति ।
2. शिवः नमः ।
3. सः निर्धनं धनं ददाति ।
4. रमाः पूजनं पुष्पाणि इच्छति ।
5. कुक्कराः भोजनेन इतस्ततः भ्रमन्ति ।

प्रश्न 4- रेखांकित शब्दों के वचन बदलिए-

1. बालिकायै दुर्घम् आनयति	-	बहुवचन
2. सुधा दर्शनाय मन्दिरम् गच्छति	-	द्विवचन
3. सा लेखनेभ्यः कलमम् इच्छति	-	एकवचन
4. न पः दरिद्राभ्याम् धनम् यच्छति	-	बहुवचन
5. सैनिका देशेभ्यः प्राणान् त्यजन्ति	-	एकवचन

प्रश्न 5. दिए गए शब्दों से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए-

भिक्षुकेभ्यः, प्रसन्नाः, पुष्पाणि, बालेभ्यः, गणेशाय, ग हम्, केशवः, करोति ।

..... मया सह मन्दिरं गच्छति । तत्र सः गणेशपूजनं

..... सः गणेशाय अर्पयति । ततः सः नमः इति वदति ।

..... तत्र सः धनं ददाति । ततः आवां आगच्छावः ।

..... केशवः सर्वेभ्यः मिष्ठान्नाति आनयति । अतः

..... बालाः अतीव भवन्ति ।

प्रश्न 6. निम्न प्रश्नों के उत्तर कोष्ठक में से छाँटकर दीजिए-

क. जनाः कर्स्मै वस्त्रं यच्छन्ति? (निर्धनाय/न पाय)

ख. केभ्यः दुर्घम् रोचते? (बालकेभ्यः, शिक्षकेभ्यः)

ग. कर्स्मै नमः? (शिवाय, पूजनाय)

घ. पुष्पाणि कर्स्यै भवन्ति? (शोभायै, परोपकाय)

ड. दीपकः कर्स्मै भवति? (प्रकाशाय, अंधकाराय)

प्रश्न 7. निम्न शब्दों के चतुर्थी विभक्ति के रूप लिखिए-

शब्द	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
सूर्य			
कन्या			
पुत्र			
जल			
पुष्प			

अभ्यास कार्य - अपादान कारक (पंचमी विभक्ति)

प्रश्न 1- निम्न वाक्यों में अपादान कारक के रूप लिखिए-

क.	मधुरः	आगच्छति ।	(ग ह)
ख.		पुष्पाणि पतन्ति ।	(लता)
ग.	वर्षा	भवति ।	(मेघ)
घ.	यमुना	निर्गच्छति ।	(पर्वत)
ङ.	बालकः	भीतः अस्ति ।	(कुक्कुर)
च.	अनिलः	पतति ।	(अश्व)
छ.		बहि: मन्दिरम् अस्ति ।	(ग्राम)
ज.	एषः	मोदकानि आनयति ।	(आपण)

प्रश्न 2- “कौन किससे डरता है?” निम्नलिखित पदों में से छाँटकर वाक्य बनाइए-

1.	विडालः आरक्षकात्	(क)	
2.	मूषकः नकुलात्	(ख)	
3.	सर्पः बिडालात्	(ग)	
4.	चौरः रामात्	(घ)	
5.	रावणः व्याघ्रात्	(ङ)	
6.	सर्पः कुक्कुरात्	(च)	

प्रश्न 3- निम्न वाक्यों को शुद्ध कीजिए-

क.	व <u>क्षाय</u> पत्रणि पतन्ति ।	-	
ख.	गंगा <u>हिमालये</u> भ्यः निस्सरति ।	-	
ग.	ध <u>नेन</u> बिना सुखम् न अस्ति ।	-	
घ.	विमानम् <u>आकाशे</u> पतति ।	-	
ङ.	<u>पर्वताय</u> नदी वहति ।	-	
च.	नकुलः <u>सर्पम्</u> भीतः अस्ति ।	-	

प्रश्न 4- निम्नलिखित वाक्यों को बहुवचन में बदलिए-

- (क) व क्षात् पत्रं पतति । —
- (ख) बालकः नगरात् आगच्छति । —
- (ग) दीपकः व क्षात् पुष्पम् आनयति । —
- (घ) अहम् दरिद्राय वस्त्रं यच्छामि । —
- (ङ) आकाशात् जलम् पतति । —

प्रश्न 5- निम्न शब्दों के अपादान कारक के रूप लिखिए-

शब्द	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
1. मित्र			
2. वक्ष			
3. शिक्षक			
4. विद्या			
5. अश्व			
6. विद्यालय			

अभ्यास कार्य - सम्बन्ध कारक

प्रश्न 1- दिए गए शब्द के उचित रूप से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए—

(क)	उपरि वानराः धावन्ति ।	(व क्ष)
(ख)	रक्तः वर्णः अस्ति ।	(हस्त)
(ग)	जलम् शीतलम् भवति ।	(गंगा)
(घ)	जनाः नगरम् गच्छन्ति ।	(ग्राम)
(ङ)	वर्णः श्यामः भवति ।	(मेघ)

प्रश्न 2- निम्न वाक्यों को शुद्ध कीजिए—

1. धनिकः सेवकेन वेतनम् यच्छति ।
.....
2. अहम् अध्यापकम् आज्ञान् पालयमि ।
.....
3. सर्वदा सत्याय जयः भवन्ति ।
.....
4. गंगारथः प्रवाहः तीव्रं भवति ।
.....
5. वक्षे उपरि चटकाः सन्ति ।
.....

प्रश्न 3- निम्न शब्दों को वचन के अनुसार बदलिए—

शिक्षायाः	—	(द्विवचन)	—	
पत्रणाम्	—	(एकवचन)	—	
गजयोः	—	(बहुवचन)	—	
बालकानाम्	—	(द्विवचन)	—	
लतयोः	—	(एकवचन)	—	

प्रश्न 4- निम्न वाक्यों में षष्ठी विभक्ति के शब्द रेखांकित करके उनके अर्थ लिखिए—

- (क) दशरथस्य चत्वारः पुत्रः सन्ति । —
.....
- (ख) अहम् गीतायाः पाठम् करोमि । —
.....
- (ग) विद्यालयस्य छात्रः क्रीडन्ति । —
.....
- (घ) नगराणाम् जनाः चतुराः भवन्ति । —
.....
- (ङ) उद्यानस्य पुष्पाणि सुन्दरणि सन्ति । —
.....
- (च) गंगायाः जलम् शीतलम् भवति । —
.....

प्रश्न 5- निम्न शब्दों के सम्बन्ध कारक (षष्ठी विभक्ति) के रूप लिखिए—

शब्द	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
1. ग्राम			
2. चन्द्र			
3. सरिता			
4. खग			
5. कन्या			

प्रश्न 6- निम्न प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में एकपद में दीजिए—

क. श्रीरामः करस्य पुत्रः अस्ति?	(दशरथ)	—	
ख. करस्याः स्वरः मधुरः भवति?	(कोकिला)	—	
ग. केषाम् वर्णः श्यामः भवति?	(मेघ)	—	
घ. करस्य सदा जयः भवति?	(धर्म)	—	
ङ. अधुना कासाम् जलम् मलिनं भवति?	(सरिता)	—	
च. करस्य प्रकाशः उष्णं भवति?	(सूर्य)	—	

अभ्यास कार्य - अधिकरण कारक

प्रश्न 1- कोष्ठक में दिए गए शब्दों को वाक्यों में अधिकरण कारक के रूप लिखिए—

क. चटका:	वसन्ति ।	(नीड़)
ख. भक्ता:	देवान् भजन्ति ।	(देवालय)
ग. कलिका:	विकसन्ति ।	(उपवन)
घ. वयम्	वसामः ।	(ग ह)
ङ. मत्स्या:	तरन्ति ।	(सरोवर)
च. सिंहः	गर्जति ।	(वन)

प्रश्न 2- निम्न वाक्यों को शुद्ध कीजिए—

1. फलनाम् आप्रम् मधुरम् भवति ।
2. नौकात् जनाः जलविहारं कुर्वन्ति ।
3. कृषकः क्षेत्रस्य हलति ।
4. खगा नीडात् वसन्ति ।
5. गहस्य बालकाः निवसन्ति ।
6. अहम् दिल्लीनगरैः वसामि ।

प्रश्न 3- निम्न वाक्यों के वचन निर्देशानुसार बदलिए—

1. मन्दिरेषु जनाः यज्ञं कुर्वन्ति । — (एकवचन) —
2. मयूराः वने न त्यन्ति । — (द्विवचन) —
3. उद्यानयोः पुष्पाणि विकसन्ति । — (एकवचन) —
4. विहगाः व क्षेषु वसन्ति । — (द्विवचन) —
5. कूपयोः जले स्तः । — (एकवचन) —
6. कृषकाः ग्रामे वसन्ति । — (एकवचन) —

प्रश्न 4- निम्न शब्दों के अधिकरण कारक के रूप लिखिए-

शब्द	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
1. मयूर			
2. वन			
3. चटका			
4. कृषक			
5. पुष्प			
6. लता			

प्रश्न 5- निम्न प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में कोष्ठक में दिए शब्द के उचित रूप से दीजिए –

1. खगा: कुत्र वसन्ति?	(नीड)
2. भवता: कुत्र ईश्वरं नमन्ति?	(मंदिर)
3. कमलानि कुत्र विकसन्ति?	(तड़ाग)
4. म गा: कुत्र चरन्ति?	(वन)
5. जले कानि विकसन्ति?	(कमल)

मिश्रित अभ्यास

उचित विभक्ति का प्रयोग करते हुए रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए-

1	कमलानि विकसन्ति ।	जल
2	श्रीरामः पुत्र अस्ति ।	दशरथ
3	बालकः आगच्छति ।	विद्यालय्
4	कुकुराः इतस्ततः धावन्ति	भोजन
5	मोहनः सह गच्छति ।	जनक
6	यूयम् खादथ ।	फल
7	अहम् पश्यामि ।	चलचित्र
8	खगाः वसन्ति ।	नीड
9	वर्णः श्यामः भवति ।	मेघ
10	दीपक भवति ।	प्रकाश

प्रश्न 2- निम्नलिखित शब्दों में से स्त्रीलिंग, पुलिंग तथा नपुंसकलिंग छाँट कर अलग-अलग लिखिए:-

फले, वर्षा, काकः, मेघः, मयूरः, शिक्षिके, वने, पुस्तकानि, धरा, गायिके ।

स्त्रीलिंग

पुलिंग

नपुंसकलिंग

प्रश्न 3- निम्नलिखित क्रियाओं के लिए मूल धातुएँ लिखिए:-

गच्छति	
यच्छति	
जिघ्रति	
करोति	
भवति	
धावति	
तिष्ठति	
पश्यति	
स्मरति	

प्रश्न 4- निम्न शब्दों में से स्त्रीलिंग, पुलिंग तथा नपुंसकलिंग शब्दों को अलग-अलग लिखें-
रमायाः पुष्पाणि, लेखान्, अध्यापिकायै, छात्रेण, मयूरौ, वाटिके, धरा, याने, आप्रम् ।

पुलिंग स्त्रीलिंग नपुंसकलिंग

प्रश्न 5- उचित विभक्ति का प्रयोग करते हुए रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए-

1 कमलानि		विकसन्ति ।	जल
2 श्रीरामः		पुत्र अस्ति ।	दशरथ
3 बालकः		आगच्छति ।	विद्यालय
4 कुक्कराः		इतस्ततः भ्रमन्ति ।	भोजन
5 मोहनः		सह गच्छति ।	जनक
6 यूयम्		खादथ ।	फल
7 अहम्		पश्यामि ।	चलचित्र
8 खगाः		वसन्ति ।	नीड
9		वर्णः श्याम भवति ।	मेघ
10 दीपक		भवति ।	प्रकाश

अभ्यास कार्य - अव्यय शब्द

1. च	—	और	11. सायं	—	शाम
2. अपि	—	भी	12. तीव्रम्	—	तेज
3. सह	—	साथ	13. बहिः	—	बाहर
4. न	—	नहीं	14. यथा	—	जैसे
5. सर्वदा	—	हमेशा	15. तथा	—	वैसे
6. सदा	—	हमेशा	16. कुत्र	—	कहाँ
7. कदापि	—	कभी भी	17. अत्र	—	यहाँ
8. एव	—	ही	18. तत्र	—	वहाँ
9. यत्र	—	जहाँ	19. अद्य	—	आज
10. अधः	—	नीचे	20. कदा	—	कब

प्रश्न 1- नीचे लिखे वाक्यों में अव्यय शब्द चुनकर लिखिए—

- क. सः कन्दुकम् नीचैः क्षिपति ।
 ख. नारिकेलः जनस्य उपरि पतति ।
 ग. एका चटका व क्षस्य उपरि आगच्छति ।
 घ. विद्यालयम् परितः छात्रः सन्ति ।
 ङ. यथा देशः तथा वेशः ।
 च. मेघाः कदा गर्जन्ति ।
 छ. बालकाः क्रीडाक्षेत्रे इतस्ततः क्रीडन्ति ।

प्रश्न 2- मंजूषा से अव्यय पद चुनकर रिक्त - स्थानों की पूर्ति कीजिए-

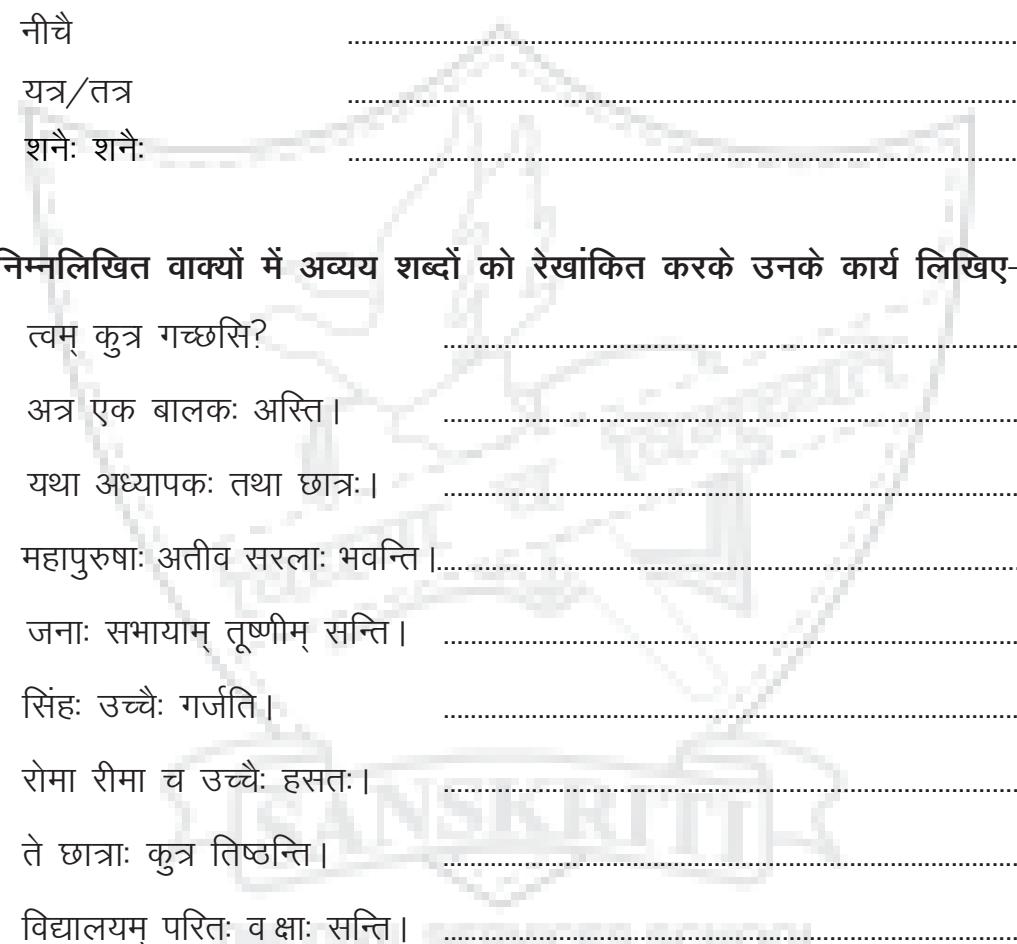
उच्चैः, नीचैः, तूष्णीम्, परितः, अत्र, कुत्र, सर्वत्र, उपरि, यदा—तदा, यथा—तथा, इतस्ततः:

1. सुरेशः अस्ति?
2. मेघा गर्जन्ति ।
3. जलं पर्वतात् पतति ।
4. कुकुकुराः भोजनाय भ्रमन्ति ।
5. छात्रः आगच्छन्ति ।
6. भक्ताः देवालये तिष्ठन्ति ।
7. ईश्वरः पश्यति ।
8. जनक पुत्रः ।
9. वर्षा भवति मयूराः न त्यन्ति ।
10. विद्यालय व क्षाः सन्ति ।
11. व क्षस्य वानराः कूर्दन्ति ।

प्रश्न 3- निम्न अव्यय शब्दों के अर्थ लिखिए-

1. नीचैः —	9. सर्वत्र —
2. उपरि —	10. उच्चैः —
3. कदा —	11. कुत्र —
4. तदा —	12. अद्य —
5. तूष्णीम् —	13. अभितः —
6. अत्र —	14. परितः —
7. तत्र —	15. अतीव —
8. अधुना —	16. च —

प्रश्न 4- निम्नलिखित अव्यय शब्दों से वाक्य बनाइए-

- क. परितः:
 ख. उपरि
 ग. नीचै
 घ. यत्र/तत्र
 ङ. शनैः शनैः

प्रश्न 5- निम्नलिखित वाक्यों में अव्यय शब्दों को रेखांकित करके उनके कार्य लिखिए—

1. त्वम् कुत्र गच्छसि?
2. अत्र एक बालकः अस्ति |
3. यथा अध्यापकः तथा छात्रः |
4. महापुरुषाः अतीव सरलाः भवन्ति |
5. जनाः सभायाम् तूष्णीम् सन्ति |
6. सिंहः उच्चैः गर्जति |
7. रोमा रीमा च उच्चैः हसतः |
8. ते छात्राः कुत्र तिष्ठन्ति |
9. विद्यालयम् परितः व क्षाः सन्ति |
10. अहम् मित्रेण सह कन्दुकेन क्रीडामि |

प्रथम सत्र परीक्षा प्रश्नपत्र

समय: 2 घंटे 30 मिनट

अधिकतम अंक: 80

कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्नपत्र में पछ 4 हैं।

कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्नपत्र में 10 प्रश्न हैं।

निर्देशः 1. प्रश्नों को क्रम से करें एवं उत्तर लिखने से पहले, प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखिए।
 2. भाषा की शुद्धता, स्वच्छता एवं मानकता पर ध्यान दीजिए।

प्रश्न 1- चित्रों पर आधारित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए-

5

1. एतत् किम् अस्ति?

2. गजः किम् करोति?

3. सः कः अस्ति?

4. व क्षात् किम् पतति?

5. छात्र किम् पठति?

प्रश्न 2- उचित शब्दों द्वारा रक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए। वाक्य पुनः लिखिए।

10

1. न चलोवः।

(वक्ष)

2. सत्यं वदथ।

(विद्यालय)

3. कुत्र भ्रमन्ति?

(भोजन)

4. किम् वदसि?

(गह)

5. अहम् पश्यामि।

(प्रमण)

6. सा अपि गच्छति।

(पत्रम्)

7. अहम् खादामि।

(पत्रम्)

8. सः गच्छति।

(पत्रम्)

9. रामः गमिष्यति।

(पत्रम्)

10. व क्षात् पतन्ति।

प्रश्न 3- दिये गए वाक्यों के संस्कृत भाषा में अनुवाद कीजिए-

10

1. वह खेलता है।
2. वे दो देखते हैं।
3. तुम खाना खाते हो।
4. मैं चित्र देखता हूँ।
5. वे सब नाचती हैं।
6. हम दो घर जाते हैं।
7. अनेक घोड़े दौड़ते हैं।
8. तुम दो ठहरते हो।
9. हम सब नमस्कार करते हैं।
10. पानी गिरता है।

प्रश्न 4- दिये गए वाक्यों के संस्कृत भाषा में अनुवाद कीजिए-

15

1. तुम सब आँखों से देखते हो।
2. हम, दो पैरों से चलते हैं।
3. माता पुत्र के (के लिए) दूध देती है।
4. वे सब कहाँ घूमते हैं?
5. वह पढ़ने के लिए जाता है।
6. बच्चा पेड़ से गिरता है।
7. तुम गाँव से घर को जाते हो।
8. लोग विमान से घूमने के लिए जाते हैं।
9. अनेक लोग सभा से जाते हैं।
10. यहाँ एक बच्चा खाना खाता है।
11. बादलों से वर्षा होती है।
12. सरोवर में अनेक कमल खिलते हैं।
13. सोहन याचक को खाना देता है।
14. आदित्य के साथ प्रवीण घर जाता है।
15. मेरे घर में छह सदस्य हैं।

प्रश्न 5- क्रियापदों द्वारा रिक्त स्थानों की पूर्ति करके वाक्य पुनः लिखिए-	10
1 सः मधुरं फलम्	(खाद् धातु)
2 तौ किमर्थम्	(गम् धातु)
3 तौ रामाय पुस्तकम्	(दा धातु)
4 शीला स्वपाठम्	(स्म धातु)
5 छात्रः अध्यापकम्	(नम् धातु)
6 पर्वतात् गंगा	(वह धातु)
7 माता बालकाय दुर्घं	(दा धातु)
8 कुक्कुराः भोजनाय	(भ्रम् धातु)
9 व क्षात् पुष्पाणि	(पत् धातु)
10 तव विद्यालयः विशालः अस्ति	(नम् धातु)

प्रश्न 6 शुद्ध करके वाक्य पुनः लिखिए-	5
1 त्वम् भोजनम् खादावः	
2 सा क्रीडाक्षेत्रे न क्रीड़ामि	
3 कन्याः शोभनाः भवतः	
4 अत्र द्वे पुष्पे अस्ति	
5 अहम् आपणम् गच्छति	

प्रश्न 7 क्रियापदों द्वारा रिक्त स्थानों की पूर्ति करके वाक्य पुनः लिखिए-	5
1 वानराः	
2 वयम्	
3 खेलामः	
4 नरः	
5 पिकः	

प्रश्न 8- क स्तंभ के अव्ययपदों को ख संतंभ के अव्यय पदों के साथ मिलाकर लिखिए - 10

	क	ख
1	च	बाहर
2	अपि	कब
3	न	वहाँ
4	कुत्र	धीरे
5	अद्य	और
6	सदा	कहाँ
7	शनैः	नहीं
8	तत्र	हमेशा
9	उच्चैः	आज
10	कदा	भी

प्रश्न 9 कोई पाँच कारक पदों को चिह्नसहित लिखिए-

10

प्रश्न 10 रूप पूर्ण कीजिए-

5\$5

	धातु	
1	आगच्छति	
2		नमावः
3		सन्ति
4		पश्यावः
5		धावन्ति

शब्द

1	तत्		
2		ते	
3			वयम्
4		तौ	
5	त्वम्		

प्रश्न 11 दिये गये वाक्यों को एकवचन में परिवर्तन कीजिए। वाक्य पुनः लिखिए-

10

- 1 आवाम् चित्रम् पश्यावः।
- 2 मीनाः जले तरन्ति।
- 3 यूयम् अद्य ग हकार्यम् कुरुथ।
- 4 आकाशे मेघाः सन्ति।
- 5 वयम् मातरम् नमामः।

प्रश्न 12. दी गई तालिका से उचित वाक्य बनाइये-

10

वयम्	पुस्तकम्	कूर्दन्ति
त्वम्	देवालयम्	पठावः
सा	भोजनम्	तरामः
वानराः	तरणताले	खादसि
आवाम्	वक्षे	गच्छति

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

वार्षिक परीक्षा
विषय - संस्कृत

समय: 2 घंटे 30 मिनट

अधिकतम अंक: 80

निर्देशः:

इस प्रश्नपत्र में कुल 5 प्रश्न हैं एवं 13 प्रश्न हैं।
 सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।
 स्वच्छता से कार्य करें।

प्रश्न 1 दिये गये शब्दों के मूल शब्द, लिंग, विभक्ति एवं वचन लिखिए।
तालिका पुनः बनाइये।

5

	मूल शब्द	लिंग	विभक्ति	वचन
1 नेत्रेषु				
2 अश्वैः				
3 मेघात्				
4 भोजनस्य				
5 बालकाय				

प्रश्न 2 दिये गये प्रश्नों के उत्तर पूर्ण वाक्य में लिखिए।

5

- 1 वर्षा केभ्यः भवति?
- 2 गजाः कैः चलन्ति?
- 3 सुलेखा केन लिखति?
- 4 कुकुराः किम् खादन्ति?
- 5 व क्षात् कानि पतन्ति?

मेघ
पाद
हस्त
भोजन
पत्र

प्रश्न 3- उचित विभक्ति से सिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए।

5

- 1 त्वम् तरसि। (तरणताल)
- 2 सः भजति। (ईश्वर)
- 3 माता फलम् यच्छति। (राम)
- 4 आवाम् भ्रमावः। (उद्यान)
- 5 सिंहः वसति। (गुहा)

प्रश्न 4- एकवचन में परिवर्तित करके वाक्य पुनः लिखिए-

10

- 1 मयूराः शोभनम् न त्यन्ति ।
- 2 मित्रे आपणम् गच्छतः ।
- 3 ताः बालिका न त्यन्ति ।
- 4 व क्षेभ्यः फलानि पतन्ति ।
- 5 अश्वाः धावन्ति ।
- 6 आवाम् ग हात् आगच्छावः ।
- 7 वयम् तरामः ।
- 8 कमलानि विकसन्ति ।
- 9 विद्यालयेषु छात्रः पठन्ति ।
- 10 अनुजौ कन्दुकेन क्रीडतः ।

प्रश्न 5- निर्दिष्ट क्रियारूपों से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए-

10

1 बालकः शिक्षकात्		(पठ्)
2 फलानि व क्षात्		(पत्)
3 सरिताः जलाय		(वह्)
4 लतायै पुष्पाणि		(अस्)
5 छात्रे विद्यालयात्		(आ+गम्)
6 पत्रणि हरितानि		(भू)
7 छात्रौ पुस्तकानि		(द श)
8 पितामहः जलम्		(पा)
9 सः अध्यापकम्		(नम्)
10 म गः वने		(चर्)

प्रश्न 6- रूप पूर्ण कीजिए-

10

धातु -

- 1 करोषि । | |
- 2 | स्तः | |
- 3 | | | धावन्ति
- 4 अस्मि । | |
- 5 | न त्यथः । |

शब्द -

- 1 मेघस्य
- 2 वयम्
- 3 युवाम्
- 4 आप्राणि
- 5 स्वदेशाय

प्रश्न 7- निर्दिष्ट क्रियारूपों से सिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए-

5

- 1 पादैः
- 2 भोजनयोः
- 3 धनाय
- 4 मनुष्यौ
- 5 जनाः

प्रश्न 8- रेखांकित शब्दों में प्रयुक्त विभक्तियाँ पहचान कर लिखिए-

5

- 1 जनाः नेत्रभ्याम् पश्यन्ति ।
- 2 सा हस्तेन वीणा वादयति ।
- 3 अहम् अध्यापिक्या सह गच्छामि ।
- 4 यूयम् वानरस्य फलम् खादथ ।
- 5 देवाय नमः ।

प्रश्न 9 संस्कृत में संख्या लिखिए-

5

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

प्रश्न 10 शब्दों को उचित क्रम में लिख कर सही वाक्य लिखिए-

5

- 1 पठति सः अध्यापकात् ।
- 2 क्रीडाक्षेत्रे तो धावतः ।
- 3 न करोति दिने सः कार्यम् ।
- 4 व क्षात् पतति पत्रं ।
- 5 बहिः गच्छति सः ग्रामात् ।

प्रश्न 11 उचित अव्यय शब्दों से रिक्त स्थान पूरे करें। वाक्य पुनः लिखिए-

5

- 1 बालिका: क्रीडन्ति ।
- 2 यूयम् गच्छथ?
- 3 रोहनः राधिका गच्छतः ।
- 4 युधिष्ठिरः सत्यम् वदति ।
- 5 सिंहः धावति, कच्छपः चलति ।

च, तीव्रं, शनैः, कुत्र, सदा, बहिः

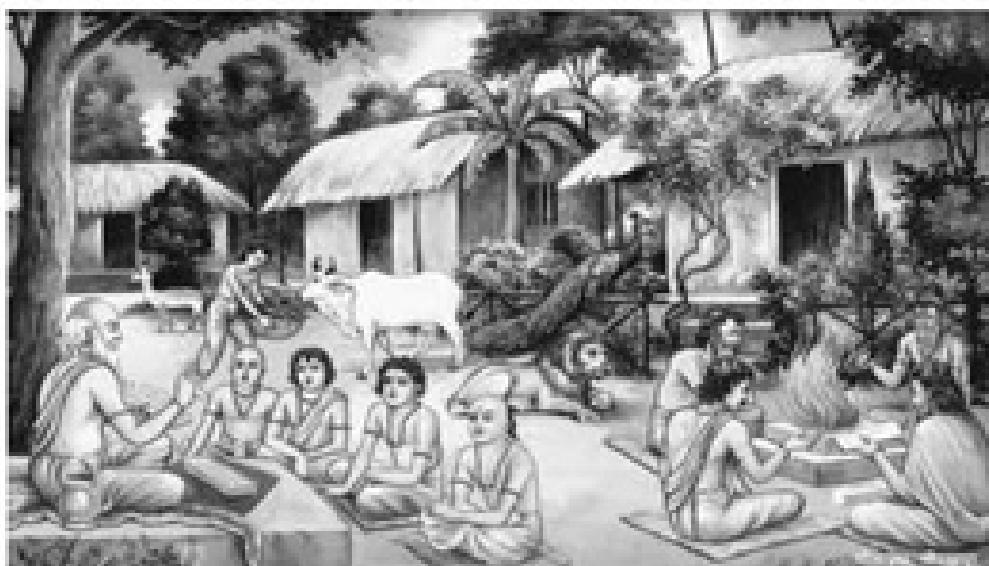
प्रश्न 12 शुद्ध करके वाक्य पुनः लिखिए-

5

1 वयम् देशस्य रक्षामः ।	4 बालकः पाठात् स्मरति ।
2 यूयम् तीव्रम् धावमि ।	5 माता पुत्रम् भोजनम् यच्छति ।
3 आवाम् नेत्रस्य पश्यावः ।	

प्रश्न 13 दिये गये चित्र का वर्णन शब्दों की सहायता से कीजिए-

5

- 1 इदम् (आश्रम) चित्रम् अस्ति । अत्र अनेके (छात्र) सन्ति । आश्रमे एका धेनु अपि (अस) । एकः सिंहः प ष्ठतः स्था) । सर्वे ध्यानेन (पठ) ।

2. इदम् (जन्तुशाला) चित्रम् अस्ति । चित्रे अनेके पशवः
 (रथा-तिष्ठ) । चित्र द्वौ (बालक) रत्तः । पष्ठतः अनेके (वक्ष) अपि
 सन्ति । भल्लूकः (बालक) पश्यति ।

फलों के नाम

1 नारिकेलम्	—	नारियल
2 आप्रम्	—	आम
3 कदलीफलम्	—	केला
4 आप्रलम्	—	अमरुद
5 द्राक्षा	—	अंगूर
6 दाढ़िमम्	—	अनार
7 जम्बू	—	जामुन
8 बदरीफलम्	—	बेर
9 लीचिंका	—	लीची
10 सेवम्	—	सेब

2 रंगवाचक शब्द

1 कृष्णः	—	काला
2 नीलः	—	पीला
3 पीतः	—	पीला
4 रक्तः	—	लाल
5 श्वेतः	—	सफेद
6 हरितः	—	हरा

शरीर के अंगों के नाम

1 अंगुलि:	—	अंगुली
2 अंगुष्ठः	—	अंगूठा
3 चक्षुः/अक्षि	—	आँख
4 ओष्ठः	—	ओंठ
5 स्कन्धः	—	कंधा
6 कर्णः	—	कान
7 ग्रीवा	—	गर्दन
8 दन्तः	—	दाँत
9 नासिका	—	नाक
10. पादः	—	पैर
11 केशः	—	बाल
12 मस्तकम्	—	माथा
13 करः/हस्तः	—	हाथ
14 भुजा	—	बाँह
15 उदरम्	—	पेट
16 जिह्वा	—	जीभ
17 कपोलम्	—	गाल
18 करतलम्	—	हथेली
19 भ कुटी	—	भौंह
20 नखः	—	नाखून

श्लोकः:

1 असतो मा सद्गमय ।

तमसो मा ज्योतिर्गमय ।

म त्योर्मा मतं गमय ॥

2 सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु, मा कष्ठिचद् दुखभाग्भवेत् ॥

3 अभिवादनशीलस्य नित्यं व द्वोपसेविनः ।

चत्वारि तस्य वर्धन्ते आयुर्विद्यायशोबलम् ॥

4 गुरुर्ब्रह्मा गुरुविष्णु गुरुर्देवो महेश्वरः ।

गुरुर्साक्षात् परब्रह्म तस्मै श्री गुरुवे नमः ॥

5 अलसस्य कुतो विद्या अविद्यस्य कुतो धनम् ।

अधनस्य कुतो मित्रं अभिन्न्य कुतो सुखम् ॥

6 अपूर्वः को पि कोशः अयम् विद्यते तव भारति ।

व्ययतः व द्विम् आयाति, क्षयम् आयाति संचयात् ॥

अभ्यास प्रपत्र

विषय – संस्कृत

कक्षा—चौह

प्रश्न 1 बहुवचन में परिवर्तित करके वाक्य पुनः लिखिए—

5

- 1 अहं पुस्तकम् पठामि ।
- 2 त्वम् भोजनम् खादसि ।
- 3 सः चित्रम् पश्यति ।
- 4 गजौ शनैः चलतः ।
- 5 फलम् व क्षात् पतति ।

प्रश्न 2 दिये गये शब्दों के अर्थ हिन्दी में कारक सहित लिखिए—

5

- 1 सैनिकात्
- 2 अध्यापिकयोः
- 3 हस्तस्य
- 4 वाटिकायाम्
- 5 वर्षाम्

प्रश्न 3 शब्दों को उचित क्रम में लिख कर सही वाक्य लिखिए—

5

- 1 भोजनम् मित्रेण सह खादामि अहम् ।
- 2 फलम् बालकाः मधुरम् खादन्ति ।
- 3 कच्छपः चलति शनैः ।
- 4 ग हम् विद्यालयात् गच्छसि त्वम् ।
- 5 वसति सर्पः व क्षे वनस्य ।

प्रश्न 4 शुद्ध करके वाक्य पुनः लिखिए—

5

- 1 आकाशेन वर्षा भवति ।
- 2 ते ग्रामम् गच्छति?
- 3 भक्ताः ईश्वरम् भजामि ।
- 4 सैनिकाः देशस्य रक्षन्ति ।
- 5 विद्यालयस्य बहिः व क्षाः सन्ति ।

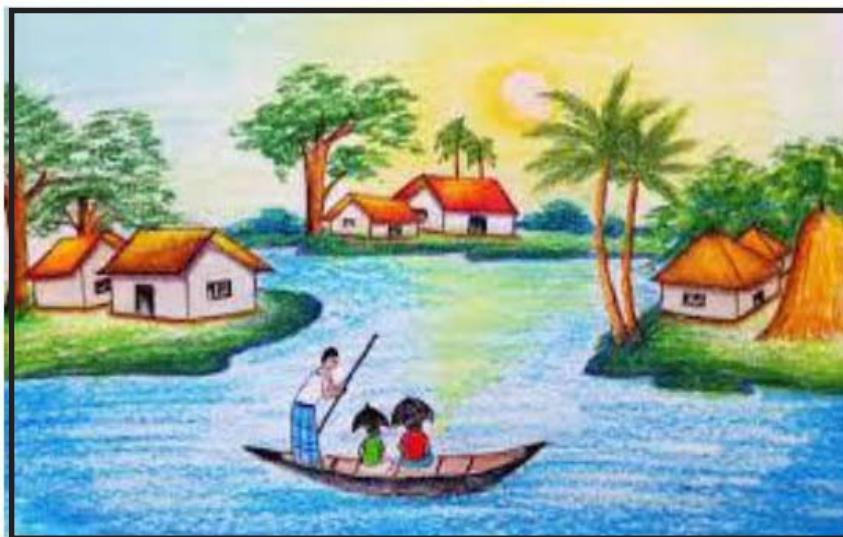
प्रश्न 5 दिये गये वाक्यों के संस्कृत भाषा में अनुवाद कीजिए—

5

- 1 हम सब दो पैरों से चलते हैं।
- 2 तुम दो चित्र देखते हो।
- 3 अनेक बच्चे गेंद से खेलते हैं।
- 4 वे दो कक्षा में दौड़ते हैं।
- 5

प्रश्न 6 दिये गये चित्र का वर्णन शब्दों की सहायता से कीजिए-

5

इदम् 1 (ग्राम) चित्रम् अस्ति । चित्रे एका सरिता 2 (अस) । चित्रे एकः

3 (नर) अपि अस्ति । एक सूर्यः 4 (आकाश) अस्ति । चित्रे अनेके

5 (वक्ष) अपि सन्ति ।